Mieczysław Różański

Problematyka szkolna w obradach Konferencji Episkopatu Prowincji Warszawskiej w okresie niewoli narodowej (1906-1918)

Saeculum Christianum : pismo historyczno-społeczne 14/1, 121-134

2007

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

MUZEUM HISTORII POLSKI

Saeculum Christianum
14 (2007) nr 1

KS. MIECZYSŁAW RÓŻAŃSKI

PROBLEMATYKA SZKOLNA W OBRADACH KONFERENCJI EPISKOPATU PROWINCJI WARSZAWSKIEJ W OKRESIE NIEWOLI NARODOWEJ (1906-1918)

Praktyka zwoływania Konferencji Biskupów w poszczególnych prowincjach, regionach i krajach rozpoczęta została pod koniec XVIII wieku, a utrwaliła się w połowie następnego wieku. Podstawową przyczyną jej wprowadzenia były trudności związane z odbywaniem synodów plenarnych, które odprawiane były we wcześniejszych wiekach. Podczas ich obrad zaczęły ujawniać się niezdrowe tendencje związane z błędami koncyliaryzmu[1], i gallikanizmu[2], które zostały potępione przez papieży[3]. Oprócz tego zaznaczał się coraz większy wpływ władców świeckich na sprawy kościelne. Wydawali oni jednostronne zarządzenia, bez uzgodnienia ze Stolica Apostolską, co do których chcieli uzyskać poparcie miejscowych biskupów zebranych na synodzie plenarnym[4]. Władcy uzurpowali sobie też prawo do zatwierdzania uchwał synodów plenarnych i prowincjonalnych. Według W. Plöchla zatwierdzenie takie wymagane było w następujących państwach: Hiszpania, Francja, Bawaria, Prusy i Austria[5].

---

[1] Idea koncyliaryzmu związana jest ściśle z koncepcją korporacji. Rozwinęła się w teologii i kanonistyce od XII wieku. Stanowi ona pogląd, że głowa korporacji jest wykonawcą władzy delegowanej przez całą społeczność korporacyjną, która stanowi podmiot władzy. Ta idea zastosowana do Kościoła głosiła, że obietnicę nieomylności i niezniszczalności udzielił Chrystus całemu Kościołowi. Stąd wysuwano wniosek, że sobór powszechny stanowi najdoskonalszą reprezentację całego Kościoła. H. B o g a c k i, *Teoria Soboru powszechnego w przygotowaniu i obradach I Soboru Watykańskiego*. Warszawa 1965, s. 79;

[2] Gallikanizm i inne błędy XVIII wieku; jansenizm, febronianizm i richerianizm głosiły wyższość Soboru nad Papieżem. E. S z t a f r o w s k i, *Kolegialne działanie biskupów na tle Vaticanum II. Studium dogmatyczno – kanoniczne*. Warszawa 1975, s. 30.

[3] Potępienia tego dokonali panujący wówczas papieże Innocenty XI (D e n z i n g e r-S c h ö n m e t z e r, *Enchiridion*, 1963, n. 2700 (1599); Aleksander VIII (t a m ż e, n. 2285 (1326); Pius VI (t a m ż e, n. 2693 (1593); Pius IX (t a m ż e, n. 2936-2937 (1736 0 1737).

[4] Przykładem takiego działania jest zwołany przez księcia Toskanii Leopolda II w 1786 synod w Pistoi. Udało mu się zebrać tylko 3 z 17 miejscowych biskupów i 234 księży parafialnych, którym przyznano glos decydujący. Ten synod potępił Papież Pius VI.

[5] W. P l ö c h l, *Geschichte des Kiechenrechts*. T. 3. Vien – München 1959, s. 212; P. H e m p e r e k, *Stanowisko prawne Konferencji Biskupich*. „Prawo Kanoniczne". R. 13: 1970, nr 1-2, s. 23-24.

Biorąc pod uwagę te okoliczności Stolica Apostolska była niechętna zwoływaniu synodów. Nie oznacza to, że się one całkowicie nie odbywały. W XIX wieku odbyły się synody w m.in. w Irlandii, Szkocji, Austrii[6], a jednocześnie Pius IX negatywnie ustosunkował się do prośby biskupów Francji[7] i Niemiec[8] o zwołanie synodu w tych krajach.

W tym czasie biskupi poszczególnych krajów podejmują jakby oddolną inicjatywę, która polega na zapoczątkowaniu wspólnych spotkań, które nie mają charakteru formalnego. Są to spotkania o charakterze raczej prywatnym i nie można było na nich wprowadzać zmian w prawie funkcjonującym na danym obszarze. Można powiedzieć, że powstały one dla załatwienia spraw, których charakter przekraczał obszar diecezji. Te nowe zebrania zaczęły w praktyce powoli zastępować synody plenarne. Wkrótce okazało się, że nie niosą one za sobą zagrożeń, o których była wyżej mowa. Zresztą powoli te idee traciły na aktualności z powodu zmieniających się warunków funkcjonowania Kościoła.

Powszechnie przyjmuje się, że po raz pierwszy na krajową konferencje zebrali się biskupi Belgii. Miało ono miejsce 16 listopada 1830 r. w Malines. Tematykę jaką wówczas omawiano dotyczyła spraw liturgicznych, dyscyplinarnych, duszpasterskich o ogólnej administracji kościelnej[9]. Ich regularne coroczne spotkania datują się od kwietnia 1832 r. Pomyślano wówczas także o opracowaniu regulaminu, którego zadaniem było usprawnienie prac konferencji. Te zebrania biskupów stały się wzorem dla innych episkopatów. Konferencje w innych krajach europejskich zaczęły powstawać zwłaszcza po 1848 r.[10].

Stanowisko Stolicy Apostolskiej na temat spotkań biskupów było jednoznaczne. Rozumiała ona potrzebę takich spotkań i nie czyniła w tym względzie żadnych przeszkód. Z zachowanych pism wyłania się obraz pełnej aprobaty do takich działań biskupów. Widać to najbardziej z dokumentów proszących o błogosławieństwo papieskie. Tak czynił Papież Pius IX odpowiadając na pismo Maksymiliana Józefa Tannoczego, arcybiskupa Salzburga z 28 sierpnia 1867 r., w którym prosił o wyrażenie zgody i błogosławieństwo na spotkanie biskupów niemieckich w Fuldzie. Pismo papieskie wyrażało radość i pochwałę dla tego rodzaju spotkań[11]. Jeszcze pełniejszy wyraz uznania Stolicy Apostolskiej do działalności Konferencji były słowa papieża Leona XIII, który w liście *Pastoralis vigilaniae* z 25 czerwca 1891 r., skierowanej do biskupów Portugalii pisał: „Z częstych tego rodzaju spotkań płynie najpierw najwyższa jednomyślność i zespolenie sił, co może przynieść wspaniałe owoce. Następnie, zebrani

[6] E. S z t a f r o w s k i, *Konferencje biskupie*. Warszawa 1984, s. 21.
[7] *Collecyio Lacensis*, t. 4, s. 2-3.
[8] T a m ż e, t. 5, s. 994-996.
[9] G. F e c l i c i a n i, *Le Conferenze Episkopali*. Bologna 1974, s. 16.
[10] T a m ż e, s. 16-17.
[11] M. C o s t a l u n g a, *De Episcoporum Conferentiis*. „Periodica" R. 67: 1968, s. 221-222.

razem biskupi są coraz bardziej zachęcani do działania, a dalej, wzmacnia się ich ufność oraz maja okazję wzbogacić swoje doświadczenie dzięki wspólnej wymianie myśli."[12].

Zwrócić należy uwagę na rozumienie przez Stolice Apostolską charakteru Konferencji Biskupów. Miała ona mieć charakter duszpasterski i zajmować się funkcjonowaniem Kościoła w określonych warunkach narodowych[13]. Natomiast podejmowane na nich decyzje i uchwały nie miały znaczenia prawnego, tzn. nie stawały się prawem partykularnym obowiązującym na obszarze zarządzanym przez biskupów członków Konferencji. Jednocześnie każdy z tych biskupów mógł je uczynić w swoje diecezji prawem diecezjalnym. Działo się to mocą jego autorytetu, a nie autorytetu konferencji biskupiej, w której uczestniczył[14].

Na terenie Królestwa Polskiego do roku 1905 brak było możliwości prawnych do spotykania się biskupów. Władze carskie w ramach represji popowstaniowych zarządzeniem z 1869 r. zakazały biskupom wyjazdu poza teren diecezji bez zgody władz gubernialnych warszawskich. Takich zezwoleń udzielano bardzo rzadko, gdyż rząd carski obawiał się wszelkich zjazdów biskupów i możliwości porozumiewania się między nimi. Jedyną możliwością wspólnego spotkania się była okazja składania życzeń noworocznych carowi, które dokonywały się w Warszawie, na ręce generał gubernatora. Wówczas to biskupi porozumiewali się w sprawach kościelnych i narodowych, dla jednolitego kierunku działania, ale te spotkania nie były konferencjami[15].

Ukaz tolerancyjny z 1905 r. dawał nowe ramy prawne działania Kościoła w Królestwie. Myśl zwołania konferencji poddał biskupowi płockiemu Apolinaremu Wnukowskiemu późniejszy biskup J. A. Nowowiejski. Znalazła ona życzliwe poparcie ówczesnego metropolity warszawskiego Wincentego Chościak Popiela. Jeszcze przed zwołaniem pierwszej Konferencji przygotowane zostały jej formy prawne. Miał ją zwoływać Metropolita. Członkami jej mieli być wszyscy Ordynariusze, przy czym każdy z nich mógł podczas obrad mieć jednego kapłana – konsultora. Prawo zgłaszania wniosków posiadali zarówno ordynariusze jak i ich konsultorowie. Każda Konferencja powinna być protokołowana. Obowiązki sekretarza powinien pełnić jeden z biskupów ordynariuszy. Wszystkich uczestniczących w zebraniu obowiązywała przysięga *de secreto servando*[16].

---

[12] *Acta Leonis XIII*. R. 11: 1892, s. 210.

[13] W. P l ö c h l, *Geschichte des Kirchenrechts,* t. 3, s. 215; P. H e m p e r e k, *Stanowisko prawne...,* s. 25.

[14] P. H e m p e r e k, *Stanowisko prawne...,* s. 25; E. S z t a f r o w s k i, *Konferencje biskupie...,* s. 22.

[15] B. K u m o r, *Ustrój i organizacja Kościoła polskiego w okresie niewoli narodowej (1772-1918)*. Kraków 1980, s. 60; H o s p e s, *Konferencje Episkopatu prowincji warszawskiej 1906-1918*. „Ateneum Kapłańskie" T. 20: 1927, s. 109.

[16] H o s p e s, *Konferencje Episkopatu...* s. 110.

W okresie niewoli narodowej odbyło się w sumie 10 konferencji. Pierwsza w dniach 14-17 grudnia 1906, druga – 19-20 listopada 1907 r.; trzecia 1-2 grudnia 1909 r.; czwarta 19 października 1910; piąta 12-13 stycznia 1916 r.; szósta 12 września 1916 r.; siódma 10 marca 1917 r.; ósma 11-12 grudnia 1917 r.; dziewiąta 20-21 czerwca 1918r. i dziesiąta 27 lipca 1918 r.[17].

W myśl przyjętego na I Konferencji *Regulaminu* celem narad biskupów metropolii warszawskiej było ustalenie wspólnej linii działania „w sprawach religijnych, karnościowych, politycznych, społecznych i liturgicznych [...] zgodnie z wolą Ojca Św. Jak również z pożytkiem i wolnością Kościoła"[18].

Według tegoż *Regulaminu* wszystkie sprawy, które miały być przedmiotem obrad Konferencji powinny zostać wcześniej zgłoszone do jej sekretarza w celu poinformowania pozostałych biskupów i przygotowania odpowiednich referatów. To przygotowanie było niezmiernie ważne, gdyż dawało możliwość przedstawienia całokształtu danej sprawy i sformułowania wniosków lub projektu ewentualnych uchwał[19]. Jak wynika z zachowanych materiałów archiwalnych w praktyce wnioski składano na ręce arcybiskupa, który zapraszając na konferencję informował o porządku obrad i prosił o ewentualne propozycje spraw, które należy wspólnie omówić. To wskazuje, że odstąpiono w tym względzie od ścisłego przestrzegania *Regulaminu*. Na piątej Konferencji dokonano w tym względzie zmiany Regulaminu, dopuszczając do obrad sprawy nie uwzględnione w porządku spotkania, jeżeli dwie trzecie biskupów wyrazi na nią zgodę[20].

Postanowienia i uchwały na konferencjach podejmowano większością dwóch trzecich głosów i obowiązywały wszystkich jej uczestników. Nie stanowiły one jednak prawa w ścisłym tego słowa rozumieniu, gdyż konferencje nie posiadały władzy ustawodawczej, ale też nie mogły być cofnięte przez biskupa ordynariusza, jeśli ich powtórnie nie rozpatrzono na konferencji[21].

Problematyka obrad poszczególnych konferencji obejmowała bardzo szeroki wachlarz spraw dotyczących aktualnej sytuacji Kościoła w Królestwie Polskim. Obejmował on m.in. spraw dotyczących reorganizacji Seminariów Duchownych, zorganizowania Wydziału Teologicznego na Uniwersytecie Warszawskim, spraw porządkowych i karnościowych duchowieństwa, liturgicznych, zakonnych, inicjatyw duszpasterskich i szeroko pojętego życia kościelnego w metropolii warszawskiej.

---

[17] H o s p e s, *Konferencje Episkopatu...* s. 111; P. H e m p e r e k, *Stanowisko prawne...*, s. 49-51; B. K u m o r, *Ustrój...*, s. 61.

[18] ADL, Rep 60 XI 43, Regulamin, p. 1.

[19] ADL, Rep 60 XI 43, Regulamin, p. 6.

[20] ADL, Rep 61 I 1, Protokół V Konferencyi Biskupów prowincyi warszawskiej odbytej d. 12-13 I 1916.

[21] ADL, Rep. 60 XI 43, Regulamin p. 6; S. W i l k, *Episkopat Kościoła katolickiego w Polsce w latach 1918-1939*. Warszawa 1992, s. 55.

Poniżej omówimy tylko sprawy dotyczące szeroko pojętego szkolnictwa. Pod pojęciem tym rozumieć będziemy nie tylko sprawy dotyczące nauczania religii w szkołach, ale także problematykę Seminariów Duchownych i inicjatywę utworzenia Wydziału Teologicznego na Uniwersytecie Warszawskim. Zachowany materiał archiwalny zawiera tylko protokoły konferencji w których zamieszczone zostały wnioski toczącej się na jej zebraniach dyskusji. Niestety brak jest w nim referatów i adnotacji o zabranych głosach lub autorach poszczególnych propozycji. Ograniczymy się tylko do ukazania jakie wnioski wypracowane zostały przez Konferencje i jakie zalecenia mieli w swoich diecezjach realizować Ordynariusze.

1. Seminaria duchowne

Sytuacja seminariów duchownych w Królestwie Polskim kształtowana była podobnie jak ogólne relacje pomiędzy Kościołem a państwem w oparciu o jednostronne decyzje władz zaborczych. Co prawda konkordat zawarty pomiędzy Rosją a Stolicą Apostolską z 1847 r. przyznawał biskupowi prawo do kierowania seminarium, wyboru rektora, profesorów, programu studiów, dobierania odpowiednich spowiedników dla alumnów[22], co spowodowało, że te instytuty wróciły na nowo pod zarząd Kościoła, ale niestety ta sytuacja nie trwała długo. W ramach represji popowstaniowych w oparciu o ukaz z 11 09 1865 r. o organizacji dyrekcji naukowych Komitet Urzędujący w Królestwie Polskim podporządkował je Rządowej Komisji spraw wewnętrznych i duchownych[23], co potwierdził pomimo protestu episkopatu Królestwa ukaz cara Aleksander II z dnia 14 12 1865 r.[24]. To zarządzenie nabrało szczególnego znaczenia po zerwaniu przez Rosję konkordatu i przejęciu spraw wyznaniowych przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w Petersburgu. W 1882 r. została podpisana umowa między Stolicą Apostolską a Rosją w której uregulowano także sprawy seminariów. Według niej to ordynariusz miał prawo do mianowania personelu seminarium, chociaż sam rektor, inspektor i profesorowie musza mieć na to zgodę rządu. Ugoda ta dawała także wolność działania biskupów wewnątrz samego seminarium, kształtowania w nim wewnętrznej karności, określania przedmiotów, układania planów itd.[25].

Car Aleksander III wydał ukaz w dniu 18/30 05 1895 r. na mocy którego egzaminy z literatury, języka rosyjskiego i historii Rosji miały się w seminariach

---

[22] A. B o u d o u, *Stolica Święta a Rosja*. T 1. Kraków 1928, s. 528-287; tekst konkordatu w języku polskim (art. 21-26).

[23] P. K u b i c k i, *Bojownicy kapłani za sprawę Kościoła i ojczyzny w latach 1861- 1915*. T. 3, cz. 3. Sandomierz 1939, s. 212-219.

[24] *Dziennik Praw*. T. 63. Warszawa 1965, s. 369 – 389.

[25] A. B o u d o u, *Stolica Święta a Rosja,* t. 2, s. 656-660; tekst w jęz. polskim.

odbywać w obecności władzy świeckiej. Z tego powodu odbyły się rokowania z Rzymem. Na mocy ich ustaleń, zakończonych porozumieniem w 1897 r. przedstawicieli władzy świeckiej dopuszczono do egzaminów, ale ich oceny nie były decydujące przy promowaniu na beneficja kościelne. W późniejszym czasie doszło jeszcze do kilku zatargów na tle nadzoru z władzami świeckimi[26].

Sytuacja zmieniła się dopiero po ukazie tolerancyjnym z 1905 r., który łagodził relacje z Kościołem. Taka sytuacja, olbrzymiej ingerencji w sprawy kształcenia przyszłych duchownych wymusiła na biskupach zebranych na pierwszej konferencji zajęcia się tą sprawą. W wyniku ogłoszonych referatów i dyskusji przyjęto wnioski dotyczące prowadzenia seminarium, alumnów i programu naukowego seminariów.

Pierwszy z omawianych problemów dotyczył osób będących wychowawcami w seminarium – regensów (rektorów), wiceregensów (prorektorów) i prefektów. Konferencja stanęła na stanowisku, aby na regensów powoływać „mężów szczególniejszej cnoty, nauki i doświadczenia" a na pozostałe urzędy kapłanów szczególnie przygotowanych. Oprócz tego w każdym seminarium powinien być odrębny kapłan pełniący funkcję spowiednika[27]. Przełożeni powinni jak najczęściej przebywać razem z alumnami i powinni zwracać uwagę na wyrobienie u nich cnoty pokory i posłuszeństwa tak dla papieża jak i biskupa diecezjalnego[28].

Drugim zagadnieniem pojętym na I konferencji były sprawy naukowe seminariów. Podjęto uchwałę, w której we wszystkich seminariach metropolii należy stworzyć program, który obejmowałby minimum nauki potrzebnej dla przeciętnego kapłana. Biskupi zdawali sobie sprawę, że będzie to zależało od ilości przygotowanej kadry profesorskiej i predyspozycji słuchaczy. Plan zajęć miał być przygotowany przez biskupa ordynariusza, a wspólne dla wszystkich seminariów podręczniki powinny zastać wskazane przez konferencję episkopatu. W tym celu powołana została specjalna komisja, której pracom przewodniczył sufragan warszawski biskup Kazimierz Ruszkiewicz. Do pracy w niej powołani zostaną przedstawiciele poszczególnych seminariów, a zadaniem tej komisji ma być opracowanie do czasu przyszłej konferencji programu naukowego i odpowiednich podręczników dla seminarium[29]. Oprócz tego konferencja postanowiła, że należy w seminariach wprowadzić krótki wykład socjologii oraz pedagogiki i napisać do tych przedmiotów odpowiedni podręcznik[30]. Ogłosiła także konkurs na napisanie podręcznika teologii pasterskiej (pastoralnej) dla seminariów w całej prowincji. Na ten cel przeznaczyła dwie nagrody: 400 i 300 rubli. Aby utworzyć fundusz na tę nagrodę każda z diecezji na złożyć na ten cel

[26] B. K u m o r, *Ustrój*, s. 406.
[27] ADL, Rep 60 XI 43, Uchwały I Konferencyi Biskupów Metropolii Warszawskiej, p. II, a. 1.
[28] T a m ż e, p. II, a, 2, 3.
[29] T a m ż e, p. II, b. 1.
[30] T a m ż e, p. II, b. 5.

kwotę w wysokości 100 rubli. Sprawą tą zająć się miała powołana do ułożenia programu naukowego komisja[31].

Problematyka naukowa podejmowana na konferencji dotyczyła także spraw związanych z językiem łacińskim i ćwiczeniami pisemnymi. Zdecydowano się utrzymać język łaciński dla niektórych głównych przedmiotów: teologii dogmatycznej, moralnej i prawa kanonicznego. Natomiast w innych przedmiotach język ten miał mieć znaczenie posiłkowe[32]. Natomiast postulowano wprowadzanie we wszystkich seminariach ćwiczenia pisemne[33].

Dla rozwoju duchowego alumnów zdecydowano się wprowadzić na kursie teologicznym oddzielną godzinę na systematyczny wykład ascetyki w języku polskim. W tym celu postulowano opracowanie podręcznika zawierającego główne zasady ascetyki i mistyki z ukierunkowaniem praktycznym dla spowiednika. Podręcznik tan miałyby być przedstawiony na Konferencji Episkopatu[34].

Dalsze postanowienia I Konferencji Biskupów obejmowały sprawy dotyczące alumnów. Postanowiono starać się u władz rządowych zniesienia ograniczeń przy przyjmowaniu do seminariów[35]. Ograniczenia te wynikały z ówczesnego prawodawstwa, które stanowiło, że przyjęty do seminarium mógł być tylko ten, kto uzyskał pozwolenia gubernatora. Ci, którzy zostali zakwestionowani, zwłaszcza pod względem politycznym nie mogli zostać przyjęci.

Postanowiono także wprowadzić we wszystkich diecezjach kwestionariusze osobowe kandydatów[36] i urządzić internaty dla przygotowujących się do odbycia studiów seminaryjnych. Przyjmować do nich miano młodzież po ukończeniu czterech klas gimnazjalnych. Instytucja ta powinna być oddzielona od seminarium, a kierować nią powinien kapłan. O fundusze na utrzymanie takiego internatu miał postarać się biskup ordynariusz[37].

Podczas II Konferencji biskupów, która odbyła się w dniu 19 listopada 1907 r. przedstawiono owoce pracy podjętej przez powołaną na wcześniejszym posiedzeniu komisji. Rezultaty jej pracy przestawił ks. kanonik Aleksander Kakowski. Niestety w protokole nie umieszczono jej wyników. Postanowiono wówczas, że należy wezwać do całkowitego ukończenia jej prac po dwóch przedstawicieli z każdego działającego seminarium[38].

Drugą sprawą omawianą na tej konferencji była problematyka ugody pomiędzy Stolica Apostolską a rządem dotyczącą przedmiotów rosyjskich w seminariach. W tym względzie postanowiono, że pod pojęciem przedmiotów nie-

[31] T a m ż e, p. II, b. 3.
[32] T a m ż e, p. II, b, 4.
[33] T a m ż e, p. II, b. 6.
[34] T a m ż e, p. II, b. 2.
[35] T a m ż e, p. II, c. 1.
[36] T a m ż e, p. II, c. 2; wzorem miał być kwestionariusz diecezji włocławskiej.
[37] T a m ż e, p. II, c. 3.
[38] ADL, Rep. 60 XI, 43, Uchwały II Konferencyi Biskupów Metropolii Warszawskiej, p. I.

teologicznych należy rozumieć tylko język, literaturę i historię Rosji. Zdecydowano, aby działająca pod przewodnictwem biskupa Kazimierza Ruszkiewicza komisja ułożyła jeden program przedmiotów rosyjskich dla wszystkich seminariów. W programie tym powinno się znaleźć – ilość godzin lekcyjnych i ćwiczeń pisanych przez alumnów w ciągu roku. Zdecydowano, że wyników tych ćwiczeń nie należy przedstawiać władzom państwowym. Jedynym dokumentem, do którego mogą mieć wgląd będą wyniki z egzaminu ostatecznego, które należy okazać na wyraźne żądanie po uprzednim przejrzeniu ich przez wykładającego profesora i władze seminaryjne.

Ponownie problematyką seminaryjną zajęto się podczas obrad czwartej Konferencji obradującej w Warszawie 19 X 1910 r. Omawiana wówczas tematyka dotyczyła tylko spraw alumnów. Konferencja postanowiła wystąpić do generał gubernatora warszawskiego o cofnięcia zakazu przyjmowania do seminarium i przyjmowania aspirantów przygotowujących się do studiów seminaryjnych bez uprzedniej akceptacji rządowej[39].

Podczas konferencji w 1916 r. w zupełnie innych warunkach politycznych przyjęto wniosek, po przeczytaniu referatu biskupa płockiego, aby we wszystkich seminariach wprowadzić wymaganie matury gimnazjalnej, którą powinien posiadać kandydat przed rozpoczęciem nauk teologicznych. Bliższe opracowanie tej reformy polecono do rozpatrzenia zjazdowi rektorów seminariów[40].

Kolejny raz zajmowano się sprawami seminariów podczas ósmej Konferencji. Wówczas to wyrażono życzenie ujednolicenia programów studiów[41]. Tę rezolucję powtórzono na kolejnym zjeździe zaznaczając, że uczestniczyć w tym zjeździe powinien oprócz rektora także jeden z profesorów jako jego konsultant. Rektorzy mieli także odpowiedzieć na kwestionariusz kard. Bisletiego, prefekta Kongregacji Studiów, który został przysłany przez wizytatora apostolskiego[42].

2. Szkolnictwo podstawowe i średnie

Problematyka szkolna podejmowana była w działaniach Konferencji w kontekście religijnego wychowania młodzieży w wieku szkolnym, która uczęszczała najczęściej do szkół państwowych rosyjskich.

Pierwszy raz problematyka ta znalazła się w obradach konferencji podczas drugiego spotkania biskupów, a dotyczyła uczestniczenia uczniów w nabożeństwach publicznych. Konferencja postanowiła zwrócić się do prefektów i władz

[39] ADL, Rep. 60 XI, 43, Uchwały IV Konferencyi Biskupów Metropolii Warszawskiej, p. 3.
[40] ADL, Rep 61 I 1, Protokół V Konferencyi Biskupów prowincji warszawskiej odbytej w dniach 12-13 stycznia 1916 r., p. 17.
[41] ADL, Rep 61 I 1, VIII Konferencyi Biskupów Metropolii Warszawskiej, p. I.
[42] ADL, Rep 61 I 1, IX Konferencyi Biskupów Metropolii Warszawskiej, p. I.

szkolnych z żądaniem, aby katolicka młodzież praktykowała: wspólną modlitwę domową, poranną i wieczorną; wspólnie z nauczycielami uczestniczyła w mszy św. w niedzielę i święta; spowiadała się i przyjmowała komunię św. co kwartał; odprawiano wspólnie następujące nabożeństwa: *Veni Creator* na początku roku, *Te Deum* na końcu roku, rekolekcje trzydniowe w czasie Wielkiego Postu, uczestniczyła w procesji Bożego Ciała, i odprawiała nowennę do św. Stanisława Kostki – patrona młodzieży[43]. Oprócz tego na tej Konferencji postanowiono, że podstawą do nauczania wiary w parafiach powinien być katechizm papieża Piusa X[44].

Kolejny raz biskupi zabrali głos w sprawach nauczania wiary przy okazji omawiania dekretu *De prima communione* z 8 sierpnia 1910 r. Konferencja opowiedziała się za całkowitym wypełnianiem wskazań tego dekretu i postanowiono wprowadzić zwyczaj solennej komunii generalnej, po ukończeniu nauk katechizmowych. Po tej komunii św. w godzinach popołudniowych powinny być odprawiane dodatkowe obrzędy według *Ceremoniału Parafialnego* ks. A. Nowodworskiego[45].

Podczas V konferencji po wysłuchaniu referatu warszawskiego na temat wykładu religii w szkołach elementarnych postanowiono zaradzić rodzącym się problemom nauczania religii. Wyznaczyć księży dziekanów, a w miastach wybranych przez miejscowego ordynariusza kapłanów, którzy sprawowaliby inspekcję nad wykładami religii. Takie działanie było możliwe w oparciu o §5 ustawy szkolnej wprowadzonej przez władze okupacyjne[46].

Na terenach zaboru austriackiego uczniowie szkół mieli problemy w spełnianiu praktyk religijnych. Biskupi uchwalili, że biskup sandomierski Marian Ryx prześle do biskupa kujawsko – włocławskiego Stanisława Zdzitowieckiego i administratora diecezji lubelskiej ks. Zenona Kwieka kopie memoriału, który wystosował do władz okupacyjnych w tej sprawie[47].

Kolejny problem dotyczył wydawania *missio canonica* do nauczania religii nauczycielom. Konferencja stanęła na stanowisku, żeby takiej misji nauczycielom świeckim nie wydawać. Biskupi doszli do wniosku, że religii nauczać powinni duchowni- proboszcz lub wikariusz i dopiero wówczas, gdy oni nie mogą wypełniać tych obowiązków proboszcz po uzyskaniu zgody ordynariusza może starać się o wydanie nauczycielowi misji kanonicznej. Taka misja może być udzielana odpowiednio przygotowanym katechetom, którzy nie są nauczycielami szkolnymi. Biskupi opowiedzieli się także za utrzymaniem czterech go-

[43] ADL, Rep. 60 XI, 43, Uchwały II Konferencyi Biskupów Metropolii Warszawskiej, p. VII.
[44] Tamże, p. X.
[45] ADL, Rep. 60 XI, 43, IV Konferencya Biskupów prowincji Warszawskiej, p. 4.
[46] ADL, Rep 61 I 1, Protokół V Konferencyi Biskupów prowincyi Warszawskiej, odbytej w d. 12-13 stycznia 1916 r., p. 6.
[47] T a m ż e, p. 6 b.

dzin nauczania religii[48]. Uznano także za stosowne, aby w każdej diecezji istniało przynajmniej jedno gimnazjum katolickie i bursy szkolne[49].

Następna Konferencja dalej zajmowała się tą sprawą. Powodem było zarządzenie władz niemieckich skierowane do biskupów, aby przedstawili potrzeby dotyczące nauczania religii w szkołach elementarnych. Postanowiono wówczas ułożyć odpowiednią odezwę wyjaśniającą stanowisko Kościoła katolickiego. Odezwę tą miał podpisać arcybiskup metropolita warszawski, a kopię przesłać do każdego z ordynariuszy[50].

Kolejną sprawą jaką zajmowała się VI Konferencja była odezwa Rady Głównej Opiekuńczej i Zarządu Głównego Macierzy Szkolnej. W odpowiedzi na nią postanowiono, że wizytatorami dla szkół elementarnych w sprawach dotyczących religii będą miejscowi dziekani. O tym fakcie miał powiadomić ks. Arcybiskup Radę Główną Opiekuńczą i zarząd Macierzy Szkolnej, a także władze niemieckie. Natomiast nadzorem dla szkół elementarnych i średnich w większych miastach będą delegowani przez ordynariusza odpowiedni wizytatorowie, których nazwiska przesłane zostaną w późniejszym czasie władzom okupacyjnym[51]. Podczas tej Konferencji omówiono jeszcze dwie sprawy z interesującej nas problematyki. Jedna dotyczyła zakładania katolickich seminariów nauczycielskich wraz z bursami dla uczniów, a druga napisania przez ordynariuszów wspólnego listu protestacyjnego przeciwko polityce wychowawczej okupacyjnego rządu austriackiego, który wydał zarządzenie o bezwyznaniowości szkół[52].

Na konferencji VII omówiono dwie sprawy dotyczące szkolnictwa. Zgodzono się na zjazd prefektów w Warszawie, który miał przedyskutować zmiany w programie szkół elementarnych i średnich, według projektu biskupa płockiego. Jako delegata Konferencji na ten zjazd poproszono ks. prałata Szcześniaka. Powołano także komisję organizująca ten zjazd w składzie: Ks. Wojtkiewicz z Włocławka, ks. Ciepliński z Warszawy, ks. Flaczyński z Płocka, ks. Rokoszny z Sandomierza, ks. Sikorski z Kielc i ks. Gostyński z Lublina[53].

Druga sprawa dotyczyła omówienia odpowiedzi szefowi administracji niemieckiej o dozorze władz kościelnych nad nauką religii w szkołach. Postanowiono, że szkoły elementarne musza być wyznaniowe i mają mieć nauczycieli katolików, jeżeli uczęszczające do nich dzieci są katolikami. Episkopat zobowiązał się powierzać naukę religii tylko tym katechetom świeckim, którzy oprócz wykształcenia pedagogicznego będą mieli także wykształcenie ogólne,

[48] T a m ż e, p. 6 c, d.
[49] T a m ż e, p. 7.
[50] ADL, Rep 61 I 1, Protokół Konferencyi VI-tej Biskupów prowincji Warszawskiej, p. IV
[51] T a m ż e, p. VI.
[52] T a m ż e, p. VII, VIII.
[53] ADL, Rep 61 I 1, Protokół Konferencyi VII Biskupów prowincji warszawskiej, p. IV

a nazwiska tych katechetów będą przez odpowiednie Kurie komunikowane właściwym władzom. Misja kanoniczna udzielana będzie za pośrednictwem odpowiedniego dziekana i proboszcza, a egzamin z religii na być dokonywany przy obecności delegata biskupiego. Przy czym Konferencja podkreślić miała w tym piśmie, że umiejętność nauczania religii nie jest jednoznaczna z udzieleniem misji kanonicznej. Następnie Konferencja przyjęła inne sprawy zawarte w piśmie z dnia 20 grudnia 1916, na które udzielano odpowiedzi i zakomunikowane zostanie duchowieństwu. Natomiast treść samej rezolucji zostanie przedstawiona także austriackim władzom okupacyjnym[54].

Na konferencji VIII znowu znalazły swoje miejsce sprawy szkolne. Najpierw odpowiedziano na zapytanie Stolicy Apostolskiej dotyczące używanego do nauczania religii katechizmu. Konferencja odpowiedziała, że są nimi w prowincji warszawskiej katechizmy Filochowskiego i Kowalewskiego[55].

Konferencja zaproponowała rządowi, że stanowisko krajowego wizytatora nauki religii obejmie ks. prałat Ciepliński, który jednocześnie zobowiązał się do czasu przyszłej konferencji przestawić statut dla wizytatora krajowego[56]. Oprócz tego postanowiła przesłać swoje uwagi do wniosków z IV walnego zjazdu prefektów i po wysłuchaniu referatu o regulaminie tymczasowym dla szkół elementarnych zdecydowała się przesłać go nowej Radzie Stanu, aby ta dokonała przeróbek i usunęła krępujące Kościół przepisy[57].

Na IX Konferencji znowu stanęły problemy związane z misją kanoniczną. Konferencja zdecydowała, że proboszczowie z racji na swój urząd są nauczycielami w szkołach elementarnych. Inni zaś kapłani potrzebują mianowani do poszczególnej szkoły i misji kanonicznej. Katechetów nie należy przenosić poza szczególnymi przypadkami w innym czasie niż wakacje. Biskupi dają misję kanoniczną katechetom szkół średnich, a gdy ta utraci swoją moc, to tracą oni jednocześnie swój urząd. Nic nie stoi na przeszkodzie, aby katecheci uczestniczyli w egzaminach religii dokonywanych w innych diecezjach, jeśli tamtejszy ordynariusz jest o tym powiadomiony. W szkołach prywatnych, tak jak było wcześniej właściciel szkoły prosi o katechetę, a mianuje go odpowiedni ordynariusz[58].

Konferencja podczas swoich obrad zatwierdziła także statut dla wizytatora generalnego szkół, a także zgodziła się na 2 godziny tygodniowo lekcji religii w szkołach elementarnych wiejskich, choć zaznaczyła, że pożądaną rzeczą jest, aby liczba tych godzin wynosiła cztery. Zdecydowała się także przesłać do rządu ustawę dla szkół elementarnych przygotowaną przez biskupa

[54] T a m ż e, p. V.
[55] Rep 61 I 1, Protokół Konferencyi VIII Biskupów prowincji warszawskiej, p. I.
[56] T a m ż e, p. IV
[57] T a m ż e, p. X.
[58] Rep 61 I 1, Conferenciae IX episcoporum die 21 et 22 Juni 1918, p. 14.

płockiego, aby została wzięta pod uwagę przy tworzeniu nowego prawodawstwa w tym względzie[59].

Ostania z omamianych Konferencji niewiele zajmowała się tą problematyką. Podczas niej zatwierdzono tylko program nauczania religii dla szkół średnich w prowincji warszawskiej w latach 1918-1920 i postanowiła, że ogłosi go arcybiskup warszawski[60].

3. Szkolnictwo wyższe

Problematyka szkolnictwa wyższego podjęta została już na I Konferencji Biskupów. Dotyczyła ona dwóch problemów. Pierwszy związany był z alumnami kształcącymi się w akademiach. Postanowiono, aby mieszkali oni w internatach kapłańskich i co pół roku zdawali ordynariuszowi sprawozdanie z tego co w tym czasie zrobili, a każdego roku rektor szkoły lub kolegium powinien przesyłać ordynariuszowi sprawozdanie, w którym zaznaczy jakie postępy w „cnocie i nauce" poczynił alumn[61]. Drugie zagadnienie dotyczyło sprawy przywrócenia Akademii Duchownej w Warszawie. Postanowiono, że w razie wyboru pomiędzy założeniem Wydziału Teologicznego w Warszawie, a Akademią należy wybrać tę drugą[62].

Po raz drugi zajęto się tą sprawą podczas V Konferencji w 1916 r. Podczas niej przeczytano dwa referaty dotyczącej tej problematyki. Pierwszy z nich przygotowany został przez środowisko warszawskie, a drugi przez włocławskie. Ksiądz arcybiskup metropolita warszawski wskazał na trudności w natychmiastowym utworzeniu fakultetu teologicznego przy Uniwersytecie Warszawskim. Natomiast przedstawiciel diecezji włocławskiej ukazał jakie powinny być wewnętrzne warunki utworzenia takiego fakultetu. W konsekwencji Konferencja opowiedziała się za utworzeniem wydziału teologicznego oraz za wystąpieniem w tej sprawie do Stolicy Apostolskiej. W tym celu powołano specjalną komisję w składzie: ks. Szelążek, Owczarek i Sokołowski, która miała za zadanie opracować regulamin fakultetu i przedstawić go Stolicy Apostolskiej[63].

Sprawę tą podjęto ponownie na VII konferencji, na której rozważano projekt ustawy dotyczący Wydziału Teologicznego na Uniwersytecie Warszawskim. Oparty był on na zatwierdzonej przez Stolicę Apostolską ustawie dotyczącej Wydziału Teologicznego na Uniwersytecie w Strasburgu. Przyjęto także

[59] Tamże, p. 23.
[60] H o s p e s, *Konferencje Episkopatu...*, s. 229.
[61] ADL, Rep. 60 XI, 43, Konferencja I Zjazdu Biskupów, p. II, d. 1.
[62] T a m ż e, p. II, d. 2.
[63] ADL, Rep 61 I 1, Protokół V Konferencyi Biskupów prowincji warszawskiej, p. 16.

do wiadomości informację o staraniach księdza arcybiskupa w tej sprawie, a także o staraniach dotyczących założenia konwiktu dla księży[64].

Kolejna Konferencja (VIII) przyjęła informację dotycząca założenia Wydziału Teologicznego i proszono księdza arcybiskupa, aby delegował ks. prałata Sokołowskiego do zorganizowania tegoż Wydziału. W pracy tej miał mu pomagać nominowany na stanowisko dziekana tegoż Wydziału ks. Szlagowski. Podjęto także dyskusję nad kandydatami na profesorów Wydziału i prefekta konwiktu[65].

Podczas IX Konferencji biskupi składali podziękowanie tym wszystkim, którzy przyczynili się do utworzenia Wydziału Teologicznego i postanowili, aby wszyscy alumni studiujący na tym Wydziale prawo jednocześnie uczęszczali na studia z zakresu archiwistyki prowadzone na tymże Uniwersytecie[66]. Jednocześnie zaaprobowali umowę zawartą pomiędzy arcybiskupem warszawskim, a wizytatorem księży Misjonarzy św. Wincentego a Paulo w sprawie prowadzenia przez ten zakon konwiktu teologicznego. Umowa ta została zawarta na czas jednego roku i miała być przedłużona na kolejnych 5 lat. Jednocześnie ordynariusze zobowiązali się złożyć pieniądze na fundusz tegoż konwiktu, a arcybiskup warszawski miał zwrócić się do rządu, aby pokrywał on nadzwyczajne wydatki tegoż konwiktu. Konferencja zatwierdził także płace pracowników konwiktu. Dla jego dalszej organizacji arcybiskup po porozumieniu się z rektorem wybierze spowiednika dla alumnów. Prowizoriami tegoż konwiktu zostali księża prałaci Gall i Szlagowski, a rektorem ks. Michalski[67].

Na ostatniej z omawianych Konferencji zajęto się sprawą utworzenia nowego Uniwersytetu Katolickiego. Złożono podziękowanie panu Karolowi Jaroszyńskiemu i Franciszkowi Skępskiemu, którzy powiadomili episkopat Królestwa, że zobowiązują się z własnych funduszy założyć Uniwersytet Katolicki. Miał on mieć w założeniach wszystkie wydziały potrzebne do funkcjonowania Uniwersytetu. Z nauk kościelnych znaleźć się w nim miały wydziały prawa kanonicznego i nauk moralnych. Biskupi przyjęli ten Uniwersytet pod swoja władzę i opiekę z zachowaniem wszelkich prerogatyw Stolicy Apostolskiej. Postanowili także w miarę możności przychodzić Uniwersytetowi z pomocą materialną. Zapowiedzieli także utworzenie komisji pod przewodnictwem ks. prałata Idziego Radziszewskiego, rektora Akademii Petersburskiej, która będzie pomagała w założeniu i zorganizowaniu tegoż Uniwersytetu[68].

---

[64] ADL, Rep 61 I 1, Protokół Konferencyi VII Biskupów prowincji warszawskiej, p. VII.
[65] Rep 61 I 1, Protokół Konferencyi VIII Biskupów prowincji warszawskiej, p. VII, VIII.
[66] Rep 61 I 1, Conferenciae IX episcoporum die 21 et 22 Juni 1918, p. 12.
[67] T a m ż e, p. 13.
[68] H o s p e s, *Konferencje Episkopatu...*, s. 231.

Educational issues during the Conference of the Episcopate of Warsaw Province in the period of the national captivity (1906-1918)

Summary

The Conferences of the Episcopate started to function in the Church in the 19th century. The Polish bishops participated in the Conferences of the Bishops of the partitioning countries. During the Partitions 10 Conferences of the Episcopate of Warsaw Province were held. They dealt mainly with educational issues. During the Conferences the following issues were discussed: the functioning of Seminaries, religious education of the youth, their performing of religious practices, canonical missions of clergymen and laics, inspections of religious education lessons and the foundation of the Faculty of Theology in Warsaw University.